

UTMARK - tidsskrift for utmarksforskning

<http://www.utmark.org> | Nummer 1 2013

HTML

Utvalgte kulturlandskap – mellom landbruksdrift, endring, forståelse og mening i landskapet

Hogne Øian

Norsk institutt for naturforskning - [NINA](#)

Katrina Rønningen

Norsk institutt for bygdeforskning - [Bygdeforskning](#)

Artikkelen tar utgangspunkt i at grunneiere og gårdbrukere som er deltakere i Utvalgte kulturlandskap kan oppfatte utfordringer og muligheter ved ordningen ulikt. Dette blir belyst gjennom å se nærmere på hvordan deltakerne i henholdsvis Leka og Nordherad har forskjellige forhold til landskapet eiendommen og gårdsdriften inngår i. Personlige verdisyn, bakgrunn og holdninger samvirker med mer praktiske, driftsmessige forhold. Studien viser at forholdet til både landskap og gårdsdrift påvirkes av i hvilken grad det finnes utsikter til at neste generasjon vil ta over. Det konkluderes med at det siste er en viktig faktor med tanke på i hvilken utstrekning UKL vil være en suksess på lengre sikt.

Innledning

Tilskuddsordninger til landbrukets kulturlandskap i Norge har utviklet seg fra de generelle Areal- og kulturlandskapstilleggene til mer målrettede tiltak som SMIL og regionale miljøprogram. *Utvalgte kulturlandskap* (UKL) er det siste tilskuddet når det gjelder ordninger som skal oppmuntre bønder og grunneiere til å ta vare på de store miljøverdiene i kulturlandskapet. Ordningen kom i gang i 2009, og er et samarbeid mellom Riksantikvaren, Direktoratet for naturforvaltning (DN) og Statens landbruksforvaltning (SLF). Det er første gang i Norge at et slikt helhetlig grep blir tatt, der de tre nevnte sektorene samarbeider tett. 22 større, sammenhengende og helhetlige områder med definerte natur- og kulturkvaliteter er valgt ut slik at man kan inngå avtaler med grunneiere og bønder innenfor området.

Utgangspunktet for artikkelen er en delstudie i forskningsprosjektet "Grønt partnerskap", der vi ville se nærmere på hva slags forhold ulike aktører som både direkte og indirekte er involvert i UKL-ordninger har til landbruksdrift, landskapet og hvordan det påvirker holdningen til ordningen generelt og hva slags muligheter og utfordringer som folk ser. Her tas det utgangspunkt i intervjuer som ble gjennomført i to områder som inngår i UKL, Skeisnesset i Leka kommune i Nord-Trøndelag og Nordherad i Vågå kommune i Oppland. Vi gjennomførte 21 intervju med til sammen 27 personer. Det dreier seg både om representanter for forvaltning på kommunalt og regionalt nivå og bønder, grunneiere og fritidsboligeiere. Blant de sistnevnte ble aktører både med og uten UKL-avtale intervjuet. I tillegg intervjuet vi flere personer i lokalsamfunnene som ikke var direkte berørt av ordningen, men som likevel engasjerte seg. Her sikter vi til ulike typer ildsjeler og folk som er aktive i lokale foreninger og organisasjoner. Fokuset for intervjuene var hvilke begrensninger og muligheter den enkelte så i ordningen, og hvordan variasjoner kunne knyttes til forskjeller dimensjoner som type eiendom, forskjeller i landbruksdrift og ulike måter å bruke landskapet på forøvrig. På denne måten ble forhold som har med tilknytning til landskap og bygdesamfunn å gjøre også belyst. Inntrykket er at ordningen generelt er godt mottatt. Til tross for enkelte motsetninger og utfordringer er ordningen med skjøtselsavtaler tilknyttet Utvalgte Kulturlandskap på mange måter vellykket.

Begge de utvalgte kulturlandskapsområdene har aktive landbruksmiljø og er i stor grad landbruksavhengige. Det siste gjelder i særlig grad Leka. Der er mulighetene for tilleggsinntekter og andre typer sysselsetting begrenset, med høy gjennomsnittsalder på gårdbrukerne og en rekrutteringssituasjon

som oppleves som prekær. Begge områdene inneholder verneområder. Inntil ordningen ble mer kjent i detalj, kunne UKL av den grunn lett forveksles med vernetiltak enkelte hadde negative erfaringer med fra tidligere. I en tidlig fase var det derfor en utbredt bekymring for at ordningen primært ville medføre ytterligere begrensinger på driften.

UKL innebærer et fokus på jordbruksarealer som del av et landskap der verdi og mening ikke bare springer ut av det rent landbruksmessige. Når vi her bruker begrepet landskap er det i en betydning som inkluderer mer enn en fysisk-materiell realitet som kan skues utover og gås igjennom. *Landskap* viser også til det som er resultat av samspillet mellom de fysiske-materielle omgivelsene og hvordan folk gjennom sosiale relasjoner og kulturelle forestillinger, normer og verdier *opplever* dem (Ingold 2005, Vaccaro and Norman 2008, Árnason et. al. 2012). Med andre ord brukes landskap som begrep om meningen som oppstår i møte med materiell-fysiske realiteter (natur, bygninger etc.) og de erfaringer folk har når de på forskjellige måter forholder seg til disse realitetene. I dette perspektivet kan det samme området framstå som ulike landskap for fastboende og tilreisende, men også for to fastboende som forholder seg til et område på ulike måter, f.eks. gjennom forskjelligartet gårdsdrift. Med andre ord forstår vi landskap her som noe mer og annet enn en objektiv, gitt størrelse. Nedenfor skal vi se nærmere på hvordan landskap i denne betydningen kan anskueliggjøres både på kollektive og individuelle nivåer.

I denne sammenhengen er det viktig å understreke at bonderollen forstås og oppleves forskjellig, blant annet fordi gårdbrukere har ulike personlige referanser, verdisyn og natursyn. Hvordan man forstår seg selv som bonde vil selvsagt også stå i sammenheng med hva slags gårdsdrift den enkelte er involvert i. Forholdet til gårdseiendommen og produksjonsarealene, og ikke minst til landskapet dette inngår i, vil dermed også kunne variere blant gårdbrukere i en og samme bygd. Her kan forskjellene være store med tanke på holdninger til videreføring av det fortidige og når det gjelder måten oppmerksomheten rettes mot framtiden på. Disse forholdene vil bli belyst ved se nærmere på hvordan landskapet ofte utgjør en viktig dimensjon i det som har med identitet å gjøre, både på det personlige og kollektive planet.

I lys av forholdet mellom landskap, landskapsproduksjon og re-produksjon av miljøgoder skal vi her se nærmere på en del aspekter ved hvordan aktørene relaterer seg til en ordening som UKL. Spesielt skal vi se nærmere på hvordan formålet med UKL og de viktigste virkemåtene ved ordningen kan bli vurdert forskjellig, avhengig av hvilket forhold de ulike aktørene har til de to bygdelandskapene.

Litt om bakgrunnen for UKL

Bygdeutvikling, bosetting og sysselsetting er i dag nært forbundet med det som har blitt pekt på som «bygdenes redning»; reiseliv og annen næringsutvikling med utgangspunkt i bygdenes og kulturlandskapets estetiske og opplevelsesmessige kvaliteter. Rekreasjon og reproduksjon, «multifunksjonelt landbruk», kommersialisering av naturressurser og kulturverdier og «diversifisering» av inntektene knyttet til landbruksseiendommene, er viktige stikkord her (Woods, 2003; Soliva m.fl. 2008; Daugstad et.al., 2006; Vaccaro and Beltran, 2008; Stacul, 2010; Vaccaro, 2010; Rønningen m.fl. 2012). Begrepet «post-produktivisme» har blitt knyttet til denne utviklingen, der matproduksjon ikke lenger er en hovedbegrunnelse for deler av distriktslandbruket. Samtidig har utviklingen og strukturendringene helt entydig gått i retning av færre og større enheter, og mer industrialiserte og effektive produksjonsformer.

De store geografiske, klimatiske, og topografiske forskjellene og betingelsene for landbruksdrift i Norge har skapt svært varierte landskap. I varierende utstrekning har disse landskapene betydelige biologiske, kulturarvmessige og ikke minst store estetiske og opplevelsesmessige verdier. Samtidig har mange disse verdiene forsvunnet eller blitt forringet i takt med kravene om å tilpasse landbruksdrifta til endrede økonomiske og samfunnsmessige rammebetingelser. Selv om det er sterke politiske signaler om å øke matproduksjonen (Meld. no 9 2011-2012, Almås og Campbell 2012), vil dette neppe få noen direkte innvirkning som bremse på strukturutviklingen i norske distriktssamfunn med det aller første. Bare et mindretall av de som er bosatt i bygdene er aktive i landbruket. I dag er mindre enn 10 prosent av distriktsbefolkningen sysselsatt i landbruket, mens tilsvarende andel for landet totalt er mindre enn to og en halv prosent (ssb.no). For landet som helhet er det bare 6 prosent av landbrukshusholdene som har hele inntekten fra landbruket (Logstein 2012). Samtidig finnes det områder der landbruket er helt avgjørende. For Leka kommune, som er en av de mest landbruksavhengige kommunene i landet, er andelen sysselsatt i landbruket hele 26 prosent, for Vågå 16 prosent (ssb.no).

Sammenlignet med mange andre land har Norge ført en aktiv, distriktsrettet og landbrukspolitikk. Fram til nå har landbrukspolitikken hatt som overordnet målsetting «levende bygder og levende kulturlandskap gjennom aktivt landbruk over hele landet» (Rønningen m.fl. 2012). Samtidig har store deler av norsk landbruk alltid vært et mangesyssleri, drevet i kombinasjon med andre typer næringer og inntektsgivende arbeid. Med et generelt godt arbeidsmarked for øvrig, er livsgrunnlaget i dag mer solid og mangfoldig i mange norske bygder enn hva som er tilfellet ofte er i f.eks. rurale områder i Frankrike eller Spania. Likevel fører strukturendringer og nedlegging i landbruket, sammen med generelle sentraliseringsprosesser, til at demografiske endringer i dag setter sitt preg på mange norske kommuner og distriktssamfunn.

Landbrukspolitiske signaler har siden 1990-tallet oppmuntret til å «ta hele landbrukseiendommen i bruk», med satsing på reiseliv og ulike typer spesialproduksjoner innen blant annet lokalmat og Grønn omsorg (Magnus og Kvam 2009, Vik og Farstad 2011), fisketurisme og jaktturisme (Øian og Aas 2012) for å erstatte fallende inntekter og lønnsomhet i primærnæringene. Slike utviklingstrekk reflekterer endringer som lenge har pågått i store deler av Europa. I flere steder har det blitt satt i gang stedsutviklingsprosjekter der man blant annet søker å framheve og utvikle kvaliteter og særegenheter ved lokalsamfunnene. Disse prosjektene rettes gjerne inn mot å styrke folks identifikasjon med og tilknytning til stedet, der landskap og historie er viktige faktorer, samtidig som man håper det vil bidra til å gjøre stedet mer attraktivt for omverdenen (f.eks. reislivsaktører og andre næringsinteresser). På Leka ble et stedsutviklingsprosjekt igangsatt som del av bygdemobilisering, uavhengig av og noe i forkant av UKL.

Med strukturendringer og nedlegging i landbruksvirksomheten endres kulturlandskapet. Intensivering av produksjonen og omlegging til mindre varierte driftsformer gjør at mye av den opprinnelige landskapsvariasjonen forsvinner, det biologiske mangfoldet forringes og kulturminner tapes. I noen tilfeller er det snakk om gjennomgripende endringer der så å si all landbruksvirksomhet avvikles og landskapet relativt raskt tar preg av helt annen virksomhet, som f.eks. fritidsboliger og reiselivsvirksomhet. I visse områder i Europa har dette vært en nærmest total omveltning, som f.eks. i deler av de spanske Pyreneene (Vaccaro og Beltran 2008). Like ofte er endringene mindre radikale i den forstand at en viss landbruksvirksomhet fortsetter, samtidig som bosetningen bygger på annen virksomhet. Mens en tidligere har argumentert for at landskapskvaliteter skal være en positiv bieffekt av matproduksjon (se Vatn 2002, Rønningen m.fl. 2005), innebærer de sterke strukturendringene i landbruket at det er behov for mer målrettede tiltak for å opprettholde natur- og kulturverdier i kulturlandskapet.

Selv små endringer i landbruksvirksomhet kan ha stor innvirkning på landskapet, blant annet som følge av gjengroing. Videre er de fleste verneverdige bygninger i Norge knyttet til gårdsbruk. Når de mister sin funksjon blir vedlikehold og bevaring vanskeligjort (Daugstad m.fl. 2008). Bruk og vedlikehold av landskapet og bygningene har vært knyttet til en bestemt måte å drive landbruk på. Bestemte driftsformer og teknologier utgjør dermed også egne måter å forholde seg til landskapet på. Når disse tradisjonelle driftsmåtene ikke lenger er realistiske av økonomiske eller praktiske årsaker, forsøker samfunnet gjennom ulike virkemidler og tilskuddsordninger å oppmuntre til fortsatt vedlikehold eller produksjon av slike miljøgoder, eller økosystemtjenester.

Landbruk, gårdsdrift og landskap: Motiver og holdninger

Innenfor de to bygdesamfunnene har det åpenbart funnet sted en smitteeffekt: Når noen første forplikter seg til å delta i ordningen, er det straks flere som fatte interesse. Samtidig fant vi ulike holdninger til og motiver for deltakelse i UKL. Årsakene til disse forskjellene kan være flere og sammensatte. Ofte er de relatert til at gårdsbruk som følge av ulike forutsetninger drives på forskjellige måter. Framtidsutsikter og framtidsplaner som berører gårdsdriften kan være svært forskjellige. Spørsmålet om hvordan eget gårdsbruk inngår i bygdelandskapet oppfattes dessuten ikke alltid på samme måte. Gjennom datamateriale fra intervjuer med to gårdbrukere i samme UKL-område, gir vi her et lite eksempel som illustrerer noen sentrale aspekter ved forskjellighetene. Eksemplet knytter seg særlig til skjøtselsopp gavene og måte de i henhold til UKL-avtalen skulle organiseres og gjennomføres på.

«Kåre» driver et mindre bruk, der mye av husholdets inntekter kommer fra begge ektefellenes virksomhet utenfor gårdsdriften. Han var opptatt av at både gården og landskapet eiendommen var del av skulle være velskjøttet. Blant annet har han gjennom betydelig arbeidsinnsats restaurert flere seterbygninger. Som mange andre i området, hadde han mottatt noe SMIL-midler til istandsetting. En stor andel ble likevel

betalt av egen lomme. Arbeidsoppgavene i forbindelse med deltakelse i UKL besto for en stor del av rydding av eier på gamle beiteområder. Dette er et hardt arbeid, men et arbeid han selv gjerne ville utføre. Det kjentes galt å leie inn arbeidskraft for få arbeidet gjort, og på et vis trivdes han med arbeidet.

En annen gårdbruker, «Petter», som driver relativt stort med melkeproduksjon hadde et helt annet syn på dette. Mens «Kåre» umiddelbart var positiv til å inngå UKL-avtale fordi han var opptatt av å ta vare på landskap og bygninger, var «Petter» først kritisk til UKL. Årsaken lå i en oppfatning om at matproduksjon bør være det primære for en bonde. Han fryktet dessuten at UKL i virkeligheten skulle sette begrensninger lik de man har erfaring med gjennom vernetiltakene i området Kulturlandskapsskjøtsel hører etter hans syn ikke hjemme i aktiv landbruksdrift. Samtidig har også han, i likhet med mange gårdbrukere i denne bygda, en rekke fredede bygninger som er kostnads- og arbeidskrevende å vedlikeholde. I tillegg var utfordringene knyttet til gjengroingsarealer på eiendommen noe som han hadde felles med de fleste andre gårdbrukerne. Samtlige vi intervjuet understreket at UKL langt fra dekker hele de ekstra kostnadene. Det siste er heller ikke intensjonen ettersom ordningen forutsetter at det skal være en egeninnsats i bunn. For mange har egeninnsatsen vært betydelig. Etter å ha vurdert nytteaspektet, inngikk også «Petter» avtale. Hans plan å sette bort beiteryddinga til øst-europeiske gardsansatte.

Nå spiller selvsagt størrelsen på brukene inn, sammen med den totale arbeidsinnsatsen som kreves for å gjennomføre UKL-arbeidet på de respektive brukene. Likevel kommer det tydelig fram at de to gårdbrukerne oppfattet landbruksarealene og landskapet på forskjellige måter. «Kåre» ser ut til å oppfatte gården og egen gårdsdrift som iboende del av et større landskap han selv identifiserte seg sterkt med, og at dette båndet ble styrket gjennom å gjøre det fysiske arbeidet selv. «Petter» har et langt mer pragmatisk forhold til eiendommen og forstår i sterkere grad landskapet som en ressurs for inntjening gjennom gårdsdriften. Som følge av det siste ble det heller ikke opplevd som problematisk å leie inn arbeidskraft.

For «Kåre» sin del kan det se ut til at gårdsdriften i stor grad har mening som en livsform. Det knyttet seg dessuten usikkerhet til gårdsdriftens framtid ettersom det var høyst usikkert om noen i neste generasjon ville overta. Hos den yngre bonden «Petter» forelå det imidlertid klare ambisjoner og planer for framtiden etter at det var foretatt større investeringer.

Kontrasten mellom de to gårdbrukerne er egnet til å illustrere hvordan det samme landskapet kan framstå som forskjellige meningsfulle enheter, avhengig av hvordan de ulike måtene den enkelte grunneier eller bonde bruker omgivelsene på. Med andre ord ser det her ut til å være et samsvar mellom hvordan man forholder seg til landskapet og måten man definerer rollen som gårdbruker. Deltakelse i UKL kan forstås som del av en av pågående prosess der rollen som gårdbruker endres fra matprodusent til landskapsforvalter og kanskje også næringsutvikler. For noen kan det oppfattes som uforenlig med gårdbrukerrollen å ta del i noe som ikke klart kan defineres innenfor primærnæring. Landskapet framstår som meningsfullt i første rekke som en ressurs for matproduksjon. Ikke desto mindre er det gårdbrukere vi har snakket med som åpenbart ser skjøtsel av landskapet og omgivelsene som viktig del av bonderollen. For eksempel er den tradisjonelle kantslått en et stikkord her. Norsk landbruk har i stor grad vært del av en livsform preget av mangesyssleri. I lys av det siste kan kulturlandskapsskjøtsel derfor også bli sett på som en del av et moderne mangesyssleri. Slik kan landskapet for noen framstå som meningsfullt gjennom hvordan det representerer et mangfold av ressurser som kan utnyttes i en flersidig satsing på gårdsdriften.

Sammenfatningsvis ser det for det første ut til at mange av informantene var glade for muligheten til å ta vare på bygninger og landskap som de ellers ikke hadde kunnet prioritere. For det andre ser en del gårdbrukere deltakelse i UKL som en mulighet til å styrke framtidig matproduksjon gjennom istandsetting av tidligere beitemark. For det tredje sa flere av de intervjuede at de motiveres av deltakelse i UKL ut fra en tanke om at ordningen kan bidra til å skaffe dem flere bein å stå på gjennom en omlegging av (deler av) driften til produksjon av annet enn mat, og derigjennom sikre videre drift av gården i eller annen forstand. UKL har for enkelte både vært en vekker og gitt økte mulighetene med tanke på å utnytte andre ressurser på gården eller i landskapet, som f.eks. bygningsmasse i forbindelse med reiselivssatsing. Her er mulighetene folk ser varierende. I Nordherad kan de mange gamle tømmerbygningene ha potensial med tanke på reiselivet. På Leka kan slike muligheter synes noe mer begrenset.

Et funn i studien var at motivasjonen for å bruke UKL som et redskap til å utvikle eiendommen for framtiden i stor grad ble påvirket av hvordan rekrutteringssituasjonen ble opplevd. Når utsiktene til at neste generasjon skal videreføre gårdsdriften er dårlige, kan imidlertid insentiver for deltakelse like gjerne

være knyttet til identifikasjon med bygdelandskapet som helhet. En Leka-bonde pekte på at om gården skulle være attraktiv for noen av hans utflyttede barn å komme tilbake til, ville det måtte være andre typer næringsgrunnlag enn bare konvensjonelt landbruk. For han var det et lite håp om at fokus på kulturlandskap i neste omgang skulle kunne gjøre for eksempel reiselivstilknyttede aktiviteter eller grønn omsorg aktuelt. Slik kan det se ut til at for enkelte ses UKL som ett av flere mulige redskaper for å utvikle gården i retninger bort fra konvensjonell matproduksjon og dermed danne et grunnlag som likevel kan gjøre det mulig for neste generasjon å overta.

Det ser altså ut til å eksistere en ide om at et gjenopprettet landskap skal kunne ha positiv betydning. Utsiktene er i en slik sammenheng noe ulike i de to bygdesamfunnene. Når det gjelder Nordherad kan UKL til en viss grad beskrives som en investeringsstrategi. Svært mange av gårdene har eldre bygninger som kan tas direkte i bruk i næringssvarende sammenheng knyttet til reiseliv. En tenker gjerne at dette kan komme til å representere et betydelig bidrag med tanke på å sikre et fortsatt livsgrunnlag for neste generasjon på gården. For enkelte av deltakerne i Leka kan UKL derimot oppfattes som det siste tiltaket for å bedre inntektssituasjonen noe før pensjonering og nedlegging. Riktignok satte mange sin lit til at økt fokus på landskapskvalitetene og tydeliggjøring av den historiske dimensjonen i landskapet vil gjøre det mer attraktivt å satse på bygde- eller næringsutvikling. Rekrutteringssituasjonen kan imidlertid medføre at mye av landbruksarealene i framtiden blir drevet som leiejord, noe som kan vanskeliggjøre ivaretagelsene landskapskvalitetene i tråd med intensjonene i UKL.

Kulturlandskapet og kollektive identiteter

Hos mange av dem vi snakket med i de to UKL-områdene var oppmerksomheten rettet mot landskapet som helhet. På Leka viste informanter fram bilder som hadde blitt tatt av Skeisneset for om lag hundre år siden. Landskapet var den gangen svært intensivt utnyttet og nærmet fullstendig nedbeitet. Det virket som en god del hadde en oppfatning om at dette var det *autentiske* landskapet. Fotografier og eldre personers fortellinger fungerte på det viset som en kollektiv sosial erindring som kan fortelle om hvordan landskapet egentlig bør være. Dette handler ikke alene om et nostalgisk forhold til landskapet. Flere ser ut til å oppfatte at landskapet i en slik form har en slags egenverdi som innbyggerne vil identifisere seg med og styrke trivsel og opplevelser lokalt, og som i større grad enn hva som er tilfelle i dag kan trekke til seg folk utenfra.

Å tydeliggjøre historien i landskapet har på Leka et opplagt potensiale, der kanskje spesielt «vikingarven» regnes som det mest attraktive. Håpet er derfor at kulturminnene kan tre fram igjen fra gjengroingen som følge av en aktiv skjøtsel. Dette perspektivet handler imidlertid også om å tydeliggjøre jordbrukslandskapet. Ved å gjenskape det landskapet som eksisterte tidligere, kan det skapes et symbol for en landbruksstilknyttet kollektiv identitet som er tydeligere enn hva som er tilfellet med dagens gjengrodde landskap.

Selv om landbruksaktiviteten går noe tilbake i Nordherad, har bosetningen blitt opprettholdt. Her er dessuten interessen og engasjementet forkulturlandskap, kulturarv og historie godt etablert, og området har en helt spesiell posisjon også nasjonalt. Når det gjelder Leka er fokuset på kulturlandskapet derimot relativt nytt. I lys av den kritiske rekrutteringssituasjonen, ga flere uttrykk for en tanke om at landskapsrestaurering vil bidra til at innbyggerne kunne identifiserer seg sterkere med bygdesamfunnet, noe som i sin tur kunne gi unge folk større bolyst. Mange håper at opprusting av landskapet og de kulturhistoriske dimensjonene, og styrkingen av stedsidentiteten dette kan bidra til, vil medføre at reiselivsinteresser i større grad blir tiltrukket av stedet.

Autentisitet

Når et landskap er endret eller har forfalt, og biologiske, kulturhistoriske og estetiske verdier er truet, finner restaurering eller skjøtsel ofte sted ut fra en ide om hvordan landskapet arter seg i en autentisk tilstand. I denne forbindelsen knyttes det opprinnelige og ekte landskapet gjerne til en periode der flertallet av befolkningen livnærte seg gjennom husdyrbasert landbruk med variert og intensiv bruk av landskapet. Det kan selvfølgelig argumenteres med at et slikt landskap bare kan springe ut av et jordbrukssamfunn som hører fortiden til og at en tilbakeføring dermed vil være kunstig. For noen framstår et slikt prosjekt derfor også som gjenskapning av fattigdommens landskap, noe som verken er mulig eller ønskelig. Blant

dem vi intervjuet fantes det flere stemmer som argumenterte på denne måten. Enkelte framholdt at det dreide seg om idyllisering av en tid som ikke lenger finnes, og at et slikt forsøk kan legge hindringer i veien for en nødvendig utvikling bygget på modernisert jordbruk i større og mer markedsrettede enheter. Her forstår man landskapet som produkt av det livsgrunnlaget som til enhver tid skapes. Andre kan være med på at landskapsskjøtsel som har en forretningsmessig grunntanke rettet mot f.eks. utvikling av reiselivssatsinger både er nødvendig og forsvarlig, men under visse forutsetninger om at viktige biologiske, historiske og estetiske kvaliteter blir ivaretatt.

Det eksisterer en omfattende litteratur knyttet til forvaltning og vern av landskap, hvilke utsnitt en ønsker å bevare, hvem som er beslutningstakere osv. som vi ikke skal gå inn på her (men se for eksempel Jones 1988, Olwig 1986, Daugstad 1999). En slik forvaltning kan skje både gjennom et tilbakeskuende perspektiv og gjennom å tenke framover (Higgs 2003). I det første tilfellet er målet gjerne å gjenskape et landskap slik man mener det opprinnelig var tidligere (om det nå er snakk om 10 eller 100 år siden). I det andre tilfellet tenker man seg at landskapet formes slik at det det både økologisk og sosialt vil være bærekraftig i framtiden.

Identitetspolitikk og identitetskrise?

En vanlig stereotypi er at bygdebefolkningen er ensartet og omforent om det meste. Begreper som multipleksitet og heterogenitet er imidlertid like velegnet for analyser av sosiale og kulturelle prosesser i et bygdesamfunn som det vil være i et urbant område i Norge (Hidle m.fl. 2006). På den andre siden, selv om et lite bygdesamfunn kan bære i seg betydelige sosiale, økonomiske og politiske forskjeller, står ikke det uten videre i veien for at samlende kollektive identiteter kan dannes og opprettholdes (Almås m.fl. 2008). Likevel vil det variere i hvilke sammenhenger en felles bygdeidentitet gjøres relevant. Enkelte personer og grupperinger vil dessuten lettere enn andre ta initiativ og ha større gjennomslagskraft med tanke på å representere bygdas innbyggere (Skogen og Krange 2003, Cruickshank 2009). Av den grunn vil det ofte være grupperinger som føler seg mer hjemme med de symbolske uttrykkene for og innholdet i det som framheves som samlende for bygda.

Norske bygdesamfunn er i dag heterogene blant annet som følge av at befolkningen har ulike grader og former for utdanning og deltakelse i forskjellige yrkeskategorier. Variasjon i hva slags kunnskap og kulturelle impulser folk tar til seg er dessuten stor, blant annet som følge av større grad av mobilitet, bruk av moderne kommunikasjonsteknologi osv. Både når det gjelder utdanning, yrkesdeltakelse, fritid og livsstil har det følgelig med årene blitt mindre og mindre forskjell på by og land. Fram til nylig har bygdesamfunnets kollektive identitet i stor grad vært knyttet til landbruk og til næringsmessig utnyttelse av utmarksressurser. Ettersom dette er praksiser som berører stadig mindre andeler av befolkning direkte, kan det i noen henseender se ut til at det eksisterer en slags identitetskrise. Cruickshank (2009:104) mener at det i slike sammenhenger lett oppstår en todeling mellom de som på den ene siden søker å knytte bygdeidentiteter til landbruk og høsting fra utmark og de som på den andre siden søker å fornye bygdeidentiteter ved å feste det til det såkalt postindustrielle, som f.eks. organisasjonsliv, innovative småbedrifter, kulturlandskap, nye former for turisme etc. I de to motpartenes gjensidige stereotypifisering står dette gjerne for nostalgisk tradisjonalisme og selvutslettende sentraliseringstenkning, påpeker Cruickshank (2009:105). For eksempel har ulvestriden (Krange m.fl. 2013), men også kontroverser rundt etablering av egne soner for i hovedsak tilreisende fluefiskere i populære fiskeelver (Øian og Aas 2012), med all tydelighet vist hvordan skillelinjer av denne typen gjerne aktiveres i spesielle kontekster.

Så langt ser det ut til at konflikter av det slaget som knytter seg til store rovdyr eller fisketurisme ikke har gjort seg markant når det gjelder UKL i de to bygdesamfunnene vi har studert. Ikke desto mindre viser materialet fra intervjuene i Nordherad og Leka at det går et skille mellom de som er opptatt av det estetiske og identitetsmessige ved landskapet i et fortidsperspektiv og de som tenker på forvaltning og skjøtsel av landskapet mer i termer av ressurs for gårdsdriften i et framtidsperspektiv. Her kan det f.eks. være snakk om ulike interesser, ved at gårdbrukere og eiere som har neste generasjon i tankene planlegger for framtiden i form av utvidede dyrkingsarealer, salg av hyttetomter, utvikling av turisme som tilleggsnærings etc. Måten man derigjennom involverer seg selv i omgivelsene på gjør at landskapet framstår på en annen meningsfull måte enn dersom man i første rekke ser på omgivelsene i lys av minner om fortiden og identifikasjon med dette.

Det er ikke bare bofaste som har sterke interesser i et bygdesamfunn. Ikke minst gjør eiere og brukere av fritidseiendommer egne interesser stadig mer gjeldende i mange lokalsamfunn. Disse har ofte en uavklart status, samtidig som de kan ha stor innflytelse på bygdesamfunnene både økonomisk, sosialt og kulturelt. Eiere av vanlige bolighus eller fritidseiendommer innenfor UKL-grensene kan inngå begrensede avtaler som omfatter de laveste satsene innen UKL-avtalesystemet. De generelle retningslinjene og begrensningene som kan være pålagt UKL-områdene vil kunne ha konsekvenser for disse eiendommene. Her vil man lett finne at holdninger til og engasjement for UKL-tiltak vil preges av et forhold til landskapet som framtrer gjennom fritidsmessig bruk. Vi ser også i materialet at for enkelte tilflyttere som aktivt oppsøker kvalitetene i bygdelandskapet, vil tiltak som UKL være svært positive. For andre som fokuserer på muligheter for å skille av hyttetomter, enten for salg eller for å sikre egne barn og barnebarn en tilknytning til stedet, vil de begrensninger i arealbruken som UKL-avtalen kan innebære, oppfattes som en svært negativ beskrivelse. Et eksempel er et søskenpar vi intervjuet som hadde flyttet ut av bygda. De brukte de avdøde foreldrenes bolighus som fritidseiendom og ønsket å opprettholde muligheten til å skille av hyttetomter for barna, og var skeptiske til hva UKL kunne innebære av begrensninger.

Landskapsproduksjon, UKL og nye framtidsmuligheter?

Delvis ut fra hvordan de ulike deltakerne oppfatter landskapet eiendommen og gårdsdriften inngår i, framtrer det forskjeller med tanke på hvilke muligheter og begrensninger man ser i UKL. Variasjonene knytter seg også til forestillinger om hva som er et autentisk landskap og i hvilken grad man primært knytter egen virksomhet til forståelse av landskapet i et tilbakeskuende eller framtidsrettet perspektiv. Det sist vil trolig påvirkes en del av hva slags gårdsdrift man er involvert i, og ikke minst i hvilken grad det er utsikter til fortsatt drift i neste generasjon.

Mens de direkte landskapsmessige effektene av UKL er svært positive, må det samtidig sees i lys av strukturelle forhold som innebærer at norsk distriktslandbruk jevnt og gradvis nedbygges. På den ene siden er UKL en suksess, ikke minst tatt i betraktning den store oppslutningen om ordningen i Leka og Nordherad, der langt de fleste har inngått avtaler. Resultatet av ordningen kan bli et landskap som bidrar til å styrke innbyggernes felles identitet, samtidig som flere gis muligheter til å omforme både landbruket og selve gårdsdriften. På den andre siden, og som Burton m.fl. (2009) peker på, kan det bak suksessen til europeiske kulturlandskapsprogram med høyt opptak av avtaler og positive effekter i landskapet skjule seg det faktum at om 5-10 år kan disse landskapssystemene kollapse. Hovedårsaken er at de nåværende brukerne er gamle, samtidig som det ikke er noen som er villige til å overta. Ettersom en tilsvarende situasjon etterhvert gjør seg stadig mer gjeldende også i Norge, er det grunn til å framheve at UKLs suksess på lengre sikt i stor grad vil avhenge av rekrutteringssituasjonen.

Referanser

Almås, R., Haugen, M.S., Rye, J.F. Villa, M., 2008. *Den nye bygda*. Trondheim: Tapir Akademisk forlag 2008

Almås, R. and Campbell, H. (red.), 2012. Rethinking Agricultural Policy Regimes: Food Security, Climate Change and the Future Resilience of Global Agriculture. *Research in Rural Sociology and Development*, 18. Emerald Group Publishing.

Árnason, A., Ellison, N., Vergunst, J., Whitehouse, A. (red.), 2012. *Landscapes Beyond Land: Routes, Aesthetics, Narratives*. Berghahn Books, Oxford.

Burton, R.J.F., Schwarz, G., Brown, K.M., Convery, I.T., Mansfield, L., 2009. The future of hefted upland commons in areas of high public goods provision: Learning from the Lake District experience. I A.

Bonn, K. Hubacek, J. Stewart & T. Allott (red.): *Drivers of Change in Upland Environments*. Routledge, London.

Daugstad, K., 1999. *Mellom romantikk og realisme. Om seterlandskapet som ideal og realitet*. Dr.gradsavhandling. Rapport nr. 16/99, Norsk senter for bygdeforskning

Daugstad, K. (red.). 2006. Jordbrukets rolle som kulturbærer. Bygdeforskning, rapport 8/06

- Hidle K, J., Cruickshank, L.M., Nesje, L.M., 2006. Market, commodity, resources, and strength: Logics of Norwegian rurality. *Norsk geografisk tidsskrift*, 60:189-198.
- Higgs, E., 2003. *Nature by Design: Human Agency, Natural Process and Ecological Restoration*. Massachusetts Institute of Technology.
- Ingold, T., 2005. *The perception of the environment: essays on livelihood, dwelling and skill*. Routledge, London.
- Jones, M. 1988: Progress in Norwegian cultural landscape studies. *Norsk geografisk tidsskrift*, 42:153-166
- Krange, O., Skogen, K., Figari, H.. 2013. *Ulvekonflikter; en sosiologisk studie*. Akademika forlag.
- Logstein, B., 2012. *Trender i norsk landbruk 2012*. Rapport 7/12. Norsk senter for bygdeforskning, Trondheim
- Magnus, T. og Kvam, G.T., 2011. Kvalitetsstrategier ved vekst – erfaringer fra fem nisjematbedrifter. I
- Haugen, M.S. og Stræte, E.P. (red.): *Rurale brytninger*. Tapir akademisk forlag, Trondheim
- Melding no. 9, 2011-2012. *Landbruks- og matpolitikken. Velkommen til bords*. Landbruks- og matdepartementet.
- Olwig, K., 1986. *Hedens natur. Om natursyn og naturanvendelse gjennom tiderne*. Teknisk Forlag A/S, København
- Rønningen, K., Fjeldavli, F., Flø, B. E., 2005. *Multifunksjonelt landbruk - hva slags legitimitet har fellesgodeproduksjon innad i landbrukssektoren?* Rapport 8/05. Norsk senter for bygdeforskning, Trondheim
- Rønningen, K., Burton, R. and Renwick, A., 2012. Western European approaches to and interpretations of multifunctional agriculture - and some implications of a possible neo-productivist turn. I Almås, R. and
- Campbell, H. (red.): *Rethinking Agricultural Policy Regimes: Food Security, Climate Change and the Future Resilience of Global Agriculture*. Research in Rural Sociology and Development, Volume 18, Emerald Group Publishing Limited: 73-97
- Soliva, R., Rønningen, K. Bella, I., Bezak, P., Flø, B.E., Marty, P., Potter, C., 2008. Envisioning upland futures: Stakeholder responses to scenarios for Europe's mountain landscapes. *Journal of Rural Studies* 24, 56-71
- Skogen, K. og Krange, O., 2003. A wolf at the gate: The Anti-Carnivore Alliance and the symbolic construction of community. *Sociologia Ruralis*, 43 (3): 309-325.
- Woods, M., 2003. Deconstructing rural protest: the emergence of a new social movement. *Journal of Rural Studies*, 19: 309-325
- Vaccaro, I. and Norman, K., 2008. Social Sciences and Landscape Analysis: opportunities for the improvement of conservation policy design. *Journal of Environmental Management* 88:360-371.
- Vaccaro, I. and Beltran, O., 2008. The new Pyrenees: contemporary conflicts around patrimony, resources and urbanization. *Journal of the Society for the Anthropology of Europe* 8 (2):4-15.
- Vaccaro, I., 2010. Theorizing Impending Peripheries: Postindustrial Landscapes at the Edge of Hyper-modernity's Collapse. *Journal of International & Global Studies* 1 (2):22-44
- Vatn, A., Kvakkestad, V., Rørstad, P.K., 2002. *Policies for multifunctional agriculture. The Trade-off between Transaction Costs and Precision*. Agricultural University of Norway, Department of Economics and Social Sciences, Report no. 23

Vik, J., Farstad, M., 2009. Green care governance: between market, policy and intersecting social worlds. *Journal of Health Organization and Management* 23 (5):539-553

Øian, H. and Aas, Ø., 2012. utfordringer og muligheter for utvikling av fisketurisme i ferskvann. I Forbord, M., Kvam, G.T. and Rønningen, M. (red.): *Turisme i distriktene*. Tapir akademisk forlag, Trondheim
